

AJALOO VINGERPUSS: RIIGI HUKKUMINE JÄTTIS SÕJAKOOLI LÕPETANU ILMA EESTI OHVITSERI AUASTMEST

Kapten Laasi – kolme Rüütli

URMAS GLASE

Kapten Arved Laasi nimi käis sõjaajaloohuviliste seast komeedina läbi 2005. aasta sügisel, kui Eesti Ekspress avaldas Tšehhis Kolini linnas 10. mail 1945 tehtud fotod Eesti 45. rügemendi ülemal Paul Maitla ja tema lähimate kaasvõitlejate hukkamisest. Pakuti, et Rüütlisti kavalerist üksuse ülemal kõrval tõmbab viimast suitsu tema adjutant Laasi.

Kolm aastat tagasi ilmunud Hanno Ojalo raamatus «Sileesiast Tšehhi põrgusse 1945» pildiallkiri väidab sama: major Maitla kõrval seisab hetk enne mõrvamist kapten Laasi. Kaasaegsed teavad, et sõja lõpuaastal olid need kaks meest lahutamatud.

Hulk Järvamaa vanema põlvkonna inimesi mäletab aga samanimelist sõjaväelasku rühiga meest 1960–80ndatel kui Põhja kõrgepingevõrkude Paide võrgurajooni Esna meistripunkti meistrit. Alajaama mehed, nagu neid toona kutsuti, rajasid liinivõrgu iga taluni ja hiljem hooldasid elektriline Aravettest Käsukonnani, nendest sõltus pirnide põlemine poolal praegusel Järvamaal.

Tegelikult läksid kapten Laasi teed oma rügemendiülemaga lahku enne 10. maid 1945. 20. aprillil kapteniks ülendatud 25aastaselt Laasil olnud võimalus põgeneda tuttavate abiga üle mägede Austria kaudu liitlaste tsoonini. Ometi otsustas ta 9. mail jääda Tšehhi põrgusse, sest see tee viis lähemale kodule, kus ootas teda ja venda üksi kasvatanud ema, keda sõjamees polnud näinud üle aasta.

Arved Laasi sündis 100 aastat tagasi, 8. augustil 1919 Jõgevamaal Pajusis 3. diviisi tagalaülemal Hugo Zimmermanni ja Marta Laasi perre esimese lapsena. 1923. aastal sündis vend Hans.

Õpetajaametit pidanud ema õpilane oli muuhulgas ka hilisem poetess Betti Alver. Isa oli kõrge sõjaväeametnik juba tsariajal ja käis Vabadussõjas. 1927. aastal kolis Marta koos poegade abikaasast lahku ja asus elama Tallinna Narva maanteele.

Arvedi isapoolsetest onudest Johannes Friedrich oli Asutava Kogu liige ja riigikogu esimese viie koosseisu liige, riigikontrolör ning majandusminister ja töminister. Karl Georg arvati Vabadussõja järel kaptenina reservi, oli vaps ja pidas talu. Mõlemad onud hukati Siberis Sosva vangilaagris 1942. aasta augustis.

Emapoolsest onust kirjutasid toonased ajalehed palju. Aleksander Laas sai 1930ndatel tunnustust kestvusujajana, kui ujus 3. septembril 1930 esimesena Sørve tipust üle Irbeni väina Lähti 15,5 tunniga. Juba järgmise aasta 17. augustil startis ta Naissaarelt ja jõudis 22 tundi hiljem Soome Porkalasse. Laasil oli plaan ujuda ka üle La Manche'i väina, kuid lehed ei kirjuta, kas tal see õnnestus. Õnetu armastuse tõttu Estonia teatri toonase primadonna Milvi Laidi vastu läks Aleksander Laas vabasurma.

KUI EESTI DIVIISI JÄI OPPELNI KOTTI

Saatus tahtis, et sattusime Timmuga otsemaid 45. rügemendi ülemal kapten Maitla nina alla, kes näis olevat siin kõige agaram asjade korraldaja. Ta oli ilmselt rindelt lahkudes suuna kohe koti kõige kibedama ja kõige kitsama koha peale võtnud ja õnnelikult õige vara siia jõudnud. Nüüd hoidis ta nii-öelda väravat lahti, et tagant üha juurde tulevad väeosad läbi pääseksid. Maitla kõrval oli, nagu enamasti, käsundusohvitser Laasi.

«Küla nurgas on venelased jälle sees,» teatas Laasi asjalikult.

«Kui palju?»

«Ei tea täpselt. Vist väiksem üksus.»

«Lööme välja: Mine kaasa ja vaata, et oleks tehtud!»

Meid Timmuga juhiti koos kotist tulnud suure massiga tahapoole.

«Kas mäletad mahalaadimist Briegis kahe kuu eest?»

«Mida sa mõtled? Muidugi mäletan.»

Siis oli Riipalu see, kes ütles lööme välja! Ja Maitla läks seda asja jutti ajama: Nüüd on Maitla ja Laasi, aga muidu kõik samamoodi.

«Nojah, ise sa ju alati ütlesid, et nad on elukutselised.»

«Ütlesin muidugi. Aga selleks, tead, peab olema hoopis omamoodi iseloom. Mina näiteks, praegu ei mõtle muule, kui et saaks aga tulema... Aga nemad ütlevad lihtsalt: lööme välja!»

Löödigi venelased Ziegenhalsi küla servast 45. relvagenaderide rügemendi osade poolt välja...

Need olid eeskujulikud sõdurid, nagu mõni teine eeskujulik kellasepp, arst või insener. Venelastega võitlemise olid nad võtnud oma põhiliseks eluülesandeks, olgu või terve rinne kokku varisenud ja nemad üksi järel. Nemat teevad ikka oma tööd – asjalikult, edukalt ja asjatundlikult, kuigi alati mitte vilistades.

Allikas: Lõik Heino Susi autobiograafilisest tõsieluromaanist «Sarviku sulased», mis kirjeldab 1945. aasta veebruarisündmusi.

Pere võinuks elada vabas Eestis ilusat elu, kui Arvedi isal polnuks nõrkust hasartmängude ja pummeldamise vastu, mis viis samm-sammult pere unarusse jätmise ja laostumise poole.

1931. aasta 19. jaanuari Uudis-leht kirjutab, et 1917. aasta novembris Laiuse kirikus sõlmitud abielu on lahutatud ja poegade hoolduseõiguse saanud Marta võtab tagasi neiupeelvenime Laas. Dokumentides on hiljem nimeks kirjutatud Laasi.

Pere katkestas suhted mehe suguvõsaga ja elas kasinalt, sest ema Marta võttis mitmel kohal töötades eesmärgi anda lastele hea haridus.

Isa Hugo kohta on teada, et ta küüditati 1949. aasta märtsis kodutalust Pajusist Novosibirski oblastisse, kust ta vabastati 3. juulil

1958. Pere ei tea, et Arved oleks oma isaga pärast sõda kohtunud.

Raua tänava algkoolis õppides oli Arvedi pinginaabriks hilisem tuntud näitleja Jüri Järvet. Gustav Adolfi gümnaasiumis (GAG) õppimise ajal oli Arvedi klassivennad näiteks Venezuelas end mõjukaks äriimeheks üles töötanud Harri Männil ja iseseisvunud Eesti kaitseväge üks taastaja ja riigikaitse akadeemia sõjakooli vanemõppejõud kolonelleitnant Robert Telliskivi.

Gümnaasistina käis Arved koolikaaslastega 1937. aastal Stockholmis ja 1938. aastal Helsingis. Perekonna arhiivis on pilt, kus maletšempion Paul Keres annab GAGis malesimultaani ja lauas istub ka Arved. Arved tundis uhkust, et kuulus põlvkonda, kes sündis ja kasvas vabas Eestis.

18. mail 1944 oma käega kirjutatud eluloos märgib Laasi, et astus 1. juulil 1938 vabatahtlikuna ajateenistusse 4. üksikusse jalaväepataljoni, mis asus Jõhvis ja kust ta 1. septembril saadeti Tondi sõjakooli ohvitseriks õppima.

Aspirantide-na ohvitserikarjääri alustanud kohtu säilimise nappide arhiiviandmete põhjal on teada, et Arved Laasi teenis 1. septembrist 1938 kuni 15. juunini 1939 sõjakooli 2. aspirantide laskurkompaniis.

Sõjavangina aastatel 1945–1948 rohketele ülekuulamistele olnud Laasi ütles, et 1939. aasta kevadel lõpetas ta jalaväeohvitseri koolituse ja et ta soovis jätkata ohvitseriks pürgimist, saadeti ta edasi õppima relvastuskursusele, kus õppis relvi lähemalt tundma veel neli kuud.

Pärast väljaõpet teenis ta 10. oktoobrist 1939 portupeespirandina Pärnus 9. üksikus jalaväepataljoni 2. kompaniis rühmaülemal kohal. Laasi on korduvalt avaldanud kahetsust, et Nõukogude Liidu sissetungi tõttu jäi tal 1940. aastal ohvitseri auaste saamata.

Eesti kaitsevääst arvati noor sõjamees Punaarmee 1940. aasta 12. septembril, kui Eesti kaitseväge 9. jalaväepataljoniist formeeriti Petseris Punaarmee 22. laskurkorpuse 182. laskurdiviisi 171. jalaväepolk ning ta määrati 2. pataljoni tankitorjepatarei komandöriks. Vande Punaarmeele andis polk 23. veebruaril 1941.

Laasile allutatud patarei relvadeks olid 1930ndate lõpus Eesti kaitseväge relvastusse võetud moodsad Saksa päritolu PAK-36 37-millimeetrised tankitorjehahurid.

Tondi sõjakooli ajalugu uurinud ajaloolane Andres Seene seletas lahti põhjuse, miks juba 1939. aasta sügisel ohvitseriõppe lõpetanud ja kooli lõpumärgi rinda pannud Laasil jäid Eesti ohvitseri tärnid saamata. Nimelt ülendati Laasi 21. sünnipäeval, 8. augustil 1940 presidendil viimase käsikirjaga lipnikeks üksnes reservi arvatud aspirandid. Need aspirandid, kes jäeti rahvusvahelise pineva olukorra tõttu allohvitseridena teenistusse, teiste seas Laasi, jäid Eesti Vabariigi ohvitseripagunist ilma.

Sõja puhkedes osales ta oma patareidega Punaarmee taganemiselahingutes. Kas 27. või 28. juunil 1941 alustas tema üksus taganemist Petserist Porhovi poole. 1945. aasta 28. novembril ütles Laasi ülekuulajale, et 9. juulil piirasid sakslased 171. polgu üksuse Karamašev raudtejaama juures ümber.

Üksuste vahel juhtimine puudus, polgu staap oli langenud vangide juba varem ning paar päeva redutati

metsa varjus. Laasi ütles ülekuulajale, et üritas koos ühe Punaarmee tankiüksusega minna vastupealetungile, et piiramisrõngast välja murda, kuid edutult. Teab, palju selles tõtt on, sest mõni aasta varem sakslastele kirjutatud eluloos ütles Laasi, et läks Porhovi all kogu oma patareiga sakslaste poole üle.

Ülekuulamisel loetleb Laasi, et polgukaaslastest langes koos temaga vangipataljoniülem major Tamm, 2. pataljoni adjutant vanemleitnant Evald Leeper, polgu staabiülemal esimene ase-täitja kapten Kommusaar, polgu staabiülemal teine ase-täitja kapten Kongas, 3. pataljoni ülem major Pedak, 2. pataljoni 2. roodu 2. rühma ülem vanemleitnant Johannes Vaga, roodukomandör Paul Maitla ja teised.

Esmalt oli Arved Laasi sõjavangina Lätis Daugavpilsis, nädala pärast saadeti edasi Ida-Preisimaale Eberode linna. Vangilaagris olnud temaga koos ligi 3000 eesti sõdurit ja 800 ohvitseri. Saksa sõjavangilaagrist vabanes Laasi 9. novembril ja lubati koos teiste eestlastest sõjavangidega koju.

Taas vaba mehe-na vee-tis Arved Laasi kuu kodus. 8. detsembrist 1941 kirjutas GAGis koolilehte toimetanud Laasi ajalehele Eesti Sõna korrespondendina välispoliitilisi ülevaateid ja tõlkis kõiki sõjateateid ning oli seejärel samas lehes sõjaosakonna juhataja, kirjutas ülevaateid sõja kulgemisest Kaug-Idas ja Aafrikas. Ajalehe peatoimetaja oli sel ajal kirjanik Albert Kivikas, kes on raamatu "Nimed marmortahvlil" autor.

1942. aastal suunas Haridusdirektoorium Laasi kui noore ja energilise ajakirjaniku Läänemaal asutatud Lääne Sõna peatoimetajaks. Laasil tuli lehtetoimetust moodustada ja tööle panna. Maakonnalehe esimene number ilmus 25. aprillil 1942. Leht ilmus kolm korda nädalas.

Peatoimetaja toolil Laasi H a a p s a l u s kaua istuda ei läbenud ja kutsumus saada tagasilöökkide kiuste ohvitseriks sai võitu. Juba 1. mail 1942 astus Laasi vabatahtlikuna Eesti Esimese Rahvuspataljoni. Ometi jäi ajalehe päismikku veel pikaks ajaks märke, et peatoimetaja Arved Laasi viibib vabatahtlikuna idarindel. Alles 1943. aastal sai Lääne Sõna endale uue peatoimetaja.

Mais 1942 määrati Laasi jalaväe rühmaülemaks Narvas paiknenud 660. idapataljoni. 1. juulil ülendas Saksa väejuhatuse Laasi leitnandiks ja ta viidi 6. juulil üle Volhovi all rindel asunud 181. julgestuspataljoni ehk Rebase pataljoni, mis parasjagu asus Volosovos.

14. septembril 1942 moodustatud 658. Eesti idapataljoni ülemaks sai tollal kapten Alfons Rebane ja üksuse staabi relvurohvitseriks määrati Arved Laasi.

19. märtsil sai leitnant Laasi rindel 25 kilomeetri kaugusel Leningradi kesklinnast Neeva kaldal asuva Kolpino lähisel haavata ja lebas mai lõpuni Tartus hospitalis. Rindele naasis ta mais Novgorodist põhjasaava Volhovi jõe juures, kus tuli pataljoni relvurohvitseri ameti kõrvalt lahingumõllus asendada järjepanu rühmaülemal 1. ja 3. kompaniis.

Seal sai ta 24. oktoobril 1943. aastal Novgorodi lähedal Kermenovo juures lahingus teist korda haavata ning lebas algul Tartu laatsaretis ja hiljem kuni 1944. aasta aprillini Järelravil Viljandis.

Laasit autasustati 1943. aasta detsembris II klassi Raudristiga. Talle anti ka hõbedane jalaväe rünnakumärk, must haavatumärk ja II klassi pronksist Idarist. Isiklikud autasud peegeldavad, millist kandvat rolli täitis Rebase pataljoni raskete lahingute pealetungile läinud Punaarmee tõkestamisel.

Hospitalist naasis Laasi 1944. aasta aprilli lõpus juba Eesti diviisi, millele äsja likvideeritud idapataljoni allutati ja formeeriti 47. rügemendiks, mida hiljem juhtis tema senine ülemus Alfons Rebane. Kaks päeva hiljem saadeti Laasi õppima Müncheni lähisteel Bad Tölzi junkrukooli.

Relva-SSi junkrukooli ankeedile lisatud pildilt on näha, et ka täiendusõppe saadetud ohvitserid kandsid junkrutena allohvitseri tunnuseid, kuid eksamil lehel on tema auaste juba *untersturmführer* (leitnant) ning Bad Tölzi junkrukooli ülemal kooli lõpetamisel antud soovituskirjas on kooli ülem *sturmbannführer* (major) Friz Klingenberg teinud ettepaneku määrata ta Eesti diviisi *obersturmführer*'i (vanemleitnandi) auastmes raskesuurtükiväe patarei ülemaks.

Sõjapakku jõudnud õpetaja Karl Hinzer meenutas, et 28. augustil 1944 tuli Danzigis eestlaste klubiõhtule ka grupp värskest Bad Tölzi sõjakooli lõpetanud ohvitseride.

Kuigi sõjakirjasaatja ja sõber Karl Gailit on Laasit nimetanud suurtükiväeohvitseriks, ta sellel kohal teenida ei saanud.

Septembris, kui Eesti kaitsmisel tehti viimaseid meeleehtlikke pingutusi, saadeti Laasi Euroopasse puhkama, kus ta ringi rännates külastas Prahat, Viini ja Budapesti. Sõja vältel käinud Laasi Viinis neli korda ja kohtunud seal ka näitust korraldanud Eduard Viiraltiga. 1944. aasta oktoobrist oli